

**En färdplan för inkluderande
begravningsplatser och krematorier
i samhällen med mångfald**

Forskningsrapport

En färdplan för inkluderande begravningsplatser och krematorier i samhällen med mångfald

Utgivare

University of Luxembourg

Datum

2022

Innehåll

Del 1	Inledning	4
Del 2	Sammanfattning	8
Del 3	Bakgrundsinformation	12
	Fallstudierna	13
	COVID-19-pandemin	16
Del 4	Huvudsakliga resultat	17
	Utmaningar för inkluderande begravnings- och krematorietjänster	18
	Exempel på god praxis	31
Del 5	Slutsats	43
	Huvudsakliga referenser	46
	Författarna	49
	Författarnas tack	50

Del 1

Inledning

EU:s handlingsplan för integration och inkludering syftar till att förbättra den interkulturella dialogen, skapa bättre förståelse mellan samfund (inklusive religiösa samfund), bekämpa främlingshat, arbeta med mångfald och ge vägledning kring kulturell medvetenhet för yrkesverksamma (Europeiska kommissionen 2016; 2020). Denna rapport är inriktad på begravningsplatser och krematorier i egenskap av offentliga platser och tjänster, vilka spelar en viktig roll för att få alla medborgare och invånare att känna sig inkluderade, men också för att främja dialog och förståelse mellan olika grupper; sekulära, trossamfund eller kulturella gemenskaper i den utveckling med ökande mångfald som europeiska städer och samhällen genomgår.

I denna rapport presenteras resultaten från en HERA (Humanities in the European Research Area) finansierad studie, av åtta medelstora kommuner i sex nordvästeuropeiska länder: Cork (Irland), Drammen (Norge), Dundee (Skottland, Storbritannien), Leeuwarden och Maastricht (Nederländerna), staden Luxemburg (Luxemburg), Eskilstuna och Umeå (Sverige). Ansvar för offentliga begravningsplatser och krematorier varierar mellan länderna. Oftast utövas det av kommunen, men i fallstudierna ses även ett delat ansvar, t.ex. i Dundee, där krematoriet bedrivs som en kommersiell verksamhet. I Norge och Sverige har ansvar för begravningsplatser och krematorier delegerats till den nationella kyrkan, som också ska tillgodoseende behov och önskemål från andra religiösa eller sekulära grupper eller minoriteter.

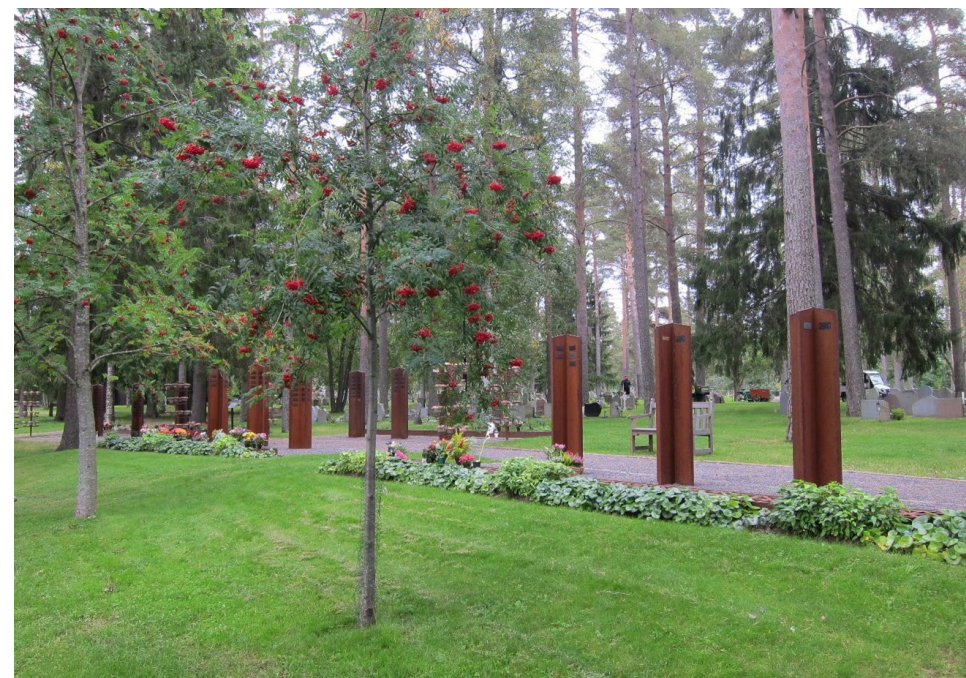
De centrala resultat som presenteras här kommer från de åtta fallstudierna, men bygger också på insikter från angränsande städer, ett större nationellt sammanhang och den tidigare studien i England och Wales (se Maddrell et al. 2018). Materialet till denna rapport samlades in 2019–2022 genom karterings- och fotoundersökningar av begravningsplatser och krematorier. I varje kommun genomförde vi intervjuer med experter och enskilda användare av platserna, vi höll fokusgruppsdiskussioner och anordnade aktiviteter av olika slag med kommunala tjänstemän och folkvalda för offentligt engagemang, personal på begravningsplatser och krematorier, präster och gudstjänstförrättare, aktörer och lokala majoritets- och minoritetssamfund. Alla citerade deltagare har anonymiserats i denna rapport.

”Rätt” sorts begravning, kremering och tillhörande ritualer är viktigt för en respektfull behandling av de döda och för personerna som sörjer dem. Allt eftersom den kulturella mångfalden ökar i våra samhällen, ökar också kraven på platser och praktiker kopplat till begravning. Folkräkningsuppgifter visar på en allt större etnisk-religiös mångfald i såväl mindre som större tätortsområden (se figur 4). Tidigare studier har visat att storstadskommuner ofta är bättre rustade att möta varierande behov kopplade till begravningsplatser/krematorier, men att dessa behov ökar även i medelstora och större kommuner.

Även om många tjänsteleverantörer arbetar för att uppfylla alla majoritets- och minoritetsbehov efter bästa förmåga, belyser denna forskning olika praktiska utmaningar, som ofta speglar problem med styrning, ekonomi/personalförsörjning och förståelse för betydelsen av olika begravnings seder. Det är värt att notera att tillhandahållandet av begravningsplatser och krematorier varierar mellan och inom europeiska länder, och för olika etniska och religiösa grupper kan tillgången vara ojämn och otillräcklig. Dessutom finns det, förutom att skapa förståelse för olika religiösa och kulturella seder, också ett behov av att förstå skiftande behov inom etniska och religiösa grupper (t.ex. konfessionella och regionala olikheter) och hur dessa förmedlas under lokala och personliga omständigheter.

CeMi-forskningsprojektet belyser de skiftande kulturella och religiösa begravningsbehoven i nordvästra Europa, de utmaningar som dessa medför och de olika sätt på vilka gemenskaper/samfund och tjänsteleverantörer (t.ex. ansvariga för begravningsplatser och krematorier, stadsplanerare och begravningsentreprenörer) svarar på dem, och därmed eventuellt bidrar till EU:s inkluderingsstrategi. Baserad på omfattande forskning kring lokala samfund och tjänsteleverantörer på de åtta fallstudieplatserna, beskriver denna rapport utmaningarna och exemplifierar dessutom god praxis och kreativa möjligheter för

Vi hävdar att begravningsplatser, krematorier och minnesplatser präglade av mångfald och inkludering är en nödvändig men idag försummad aspekt av att förstå inkluderande och integrerade offentliga platser och ett mångkulturellt samhälle i stort.

Figur 1. Sekulärt område för kremerade kvarlevor, med begravningsområde bakom, Umeå, Sverige.

kulturell inkludering och tvärkulturell dialog via begravningsplatser, krematorier och tillhandahållande av tjänster. Vi hävdar att begravningsplatser, krematorier och minnesplatser präglade av mångfald och inkludering är en nödvändig men idag försummad aspekt av att förstå inkluderande och integrerade offentliga platser och ett mångkulturellt samhälle i stort. Ett arbete med dessa aspekter kommer bidra till ökat socialt välbefinnande och mer inkluderande medborgerliga platser och kulturer.

Vi vill tacka alla som har medverkat i forskningen och hoppas att denna rapport är av värde för lokala och nationella tjänsteleverantörer, planerare och beslutsfattare, samt för de gemenskaper/samfund som finns representerade i fallstudiekommunerna. Vi hoppas också att dessa resultat ska vara tankeväckande och relevanta i ett större europeiskt sammanhang.

Del 2

Sammanfattning

Värdig omsorg om de döda är ett behov och en rättighet som omfattar alla

Begravningsplatser och krematorier:

- Är viktiga symboliska offentliga platser för de levande och de döda
- Fastställs inom nationella och lokala rättsliga ramar och styrningsramverk
- Förkroppsligar bredare allmänna värderingar, som jämlikhet och inkludering
- Måste tjäna skiftande lokala behov i mångkulturella samhällen, även för sekulära och olika religiösa behov
- Gynnas av samverkan och dialog med lokala gemenskaper och trossamfund
- Har potential att vara platser som för samman olika människor och stärker social samverkan och kulturell förståelse
- Kan tillhandahålla betydande gröna friytor och ekosystemstjänster på specifika platser – vilket kan orsaka spänningar med de sörjande

För inkluderande begravnings- och krematorietjänster krävs:

- Involvering av, och dialog med, lokala majoritets- och minoritetsgemenskaper
- Kontakt och samråd med samfund beträffande nuvarande och framtida behov
- Regelbunden översyn av nationella och lokala regelverk, t.ex. granskningar med avseende på inkludering
- Långsiktig planering i ljuset av demografiska trender
- Omsorgsfull design inklusive detaljutformning, neutral användning av symboler och flexibla platser för ritualer
- Tydliga riktlinjer för rekreation, särskilt för hundpromenader, och/eller zonindelning för rekreation
- Tillhandahållande av tjänster i rätt tid (även "utanför kontorstid")
- Planerad och överkomlig tillgång på tjänster för trossamfund som kräver evig gravrätt
- Möjlighet till närvaro vid och igångsättning av kremation om det efterfrågas
- Frihet att flytta kremerade kvarlevor från krematoriet till annan plats
- Goda förbindelser med kollektivtrafik samt fullgoda parkeringsmöjligheter
- Bekvämligheter som toaletter och väntrum på plats
- Tillhandahållande av sekulära lokaler, samt lokaler för olika trossamfund
- Miljövänliga lösningar

Evenemang, offentliga samråd, volontärprogram samt sociala ytor, t.ex. caféer på plats, kan bidra till att föra samman olika lokala grupper eller samfund, och främja förståelse mellan dem.

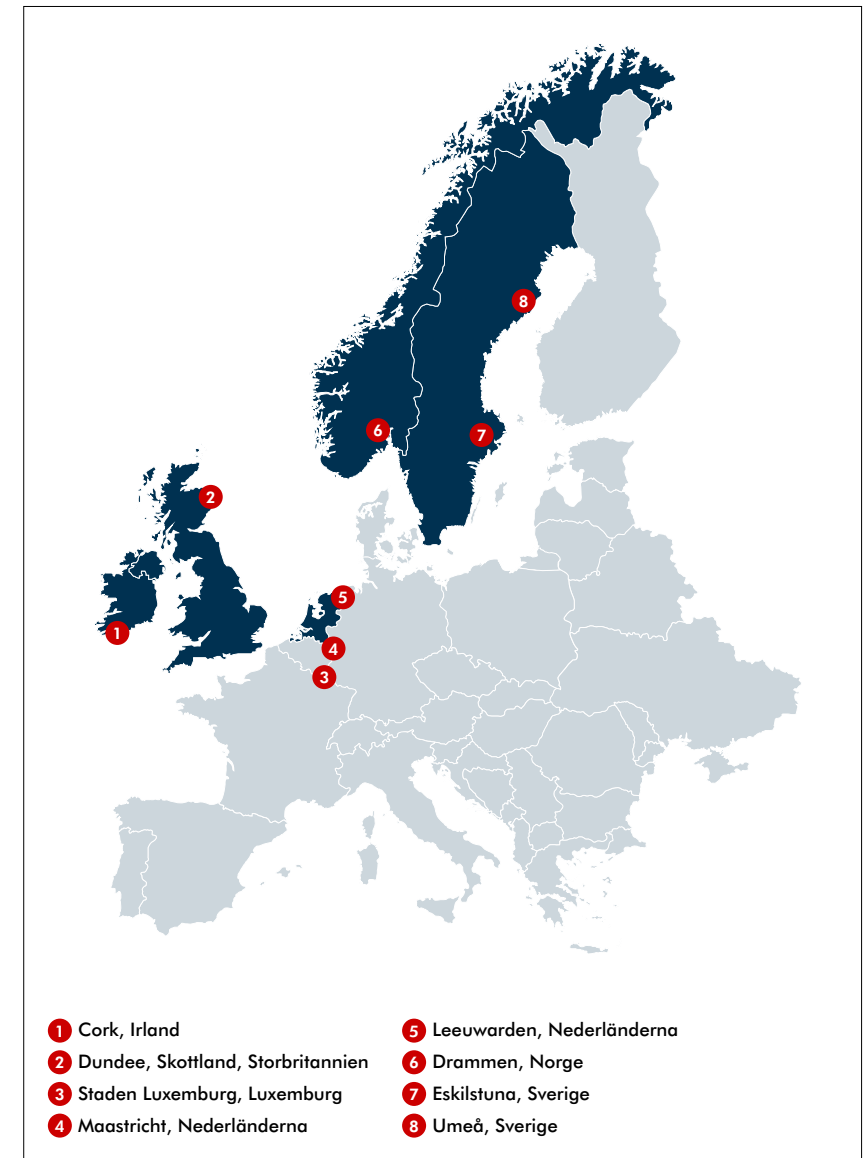

Figur 2. Minnesljus under alla helgönahelgen Eskilstuna, Sverige.

Del 3

Bakgrundsinformation

Fallstudierna

Figur 3. Karta över fallstudieplatser.

Ett fallstudiebaserat tillvägagångssätt användes för att studera de åtta kommunerna från sex olika länder: Cork (Irland), Drammen (Norge), Dundee (Skottland, Storbritannien), Leeuwarden och Maastricht (Nederländerna), staden Luxemburg (Luxemburg), Eskilstuna och Umeå (Sverige) plus en pilotstudie i Groningen (Nederländerna). Kommuner av liknande storlek och med betydande migrantbefolkningar och/eller etablerade minoritetsbefolkningar valdes ut i sex nordvästeuropeiska länder, som alla har en liknande majoritet av kristna/kristet arv och sekulära kulturella normer.

Fallstudier	Befolkning	Minoritetsbefolkning	År
Cork Irland	125,657*	14%	2016
Drammen Norge	68,945	22%	2019
Dundee Skottland, Storbritannien	148,750	10%	2018
Eskilstuna Sverige	105,924	26%	2019
Leeuwarden Nederländerna	124,481	17%	2021
Staden Luxemburg Luxemburg	122,273	71%	2019
Maastricht Nederländerna	120,227	33%	2021
Umeå Sverige	127,119	12%	2019

Figur 4. Demografiska data för fallstudierna (källa: baserat på Nordh et al. 2021).

*En ändring av gränsdragningen år 2019 innebar att befolkningen ökade till 210 000.

Fallstudierna omfattar vanligtvis en population på 100 000–130 000 (där Drammen och Dundee har de mest avvikande värdena, 69 000 respektive 148 000), med migrant- och/eller minoritetsbefolkningar som enligt nationella folkräkningssuppgifter vanligtvis ligger inom intervallet från ca 10 % (Dundee) till 33 % (Maastricht), med ett tydligt extremvärde för staden Luxemburg, där 71 % av befolkningen identifieras som utländska medborgare.

Befolkningarnas sammansättning varierar mellan alla våra fall studie platser, på grund av den egna specifika historien. Exempelvis kan den höga andelen migranter i Luxemburg förklaras av bilaterala avtal med Portugal, Spanien och Jugoslaven från 1970-talet och framåt, ekonomisk tillväxt sedan 1980-talet inkluderande en blomstrande finans- och IT-sektorer. Dessutom har staden Luxemburgs status som en av tre EU-huvudstäder och hem för EU-institutioner.

Följaktligen är de största minoritetsgrupperna i staden Luxemburg fransk (17 %), portugisisk (11 %), italiensk (6,9 %), belgisk (4,1 %) och tysk (3,7 %). I Leeuwarden däremot är de största minoriteterna resultatet av turism/ägande av fritidshus (från angränsande Tyskland, 2 %) samt historiska koloniala band och handel: indonesisk/moluckisk (1,8 %), antillisk (1,3 %), surinamesisk (1,2 %), curacaoisk (1 %) och marockansk (0,9 %). Av liknande historiska skäl är 4 % av befolkningen i Dundee asiatisk/brittisk asiatisk. Eskilstuna kännetecknas mest av flyktningbosättning under senare tid, däribland: irakisk (5,4 %), syrisk (3,6 %), somalisk (1,9 %) och eritreansk (0,8 %) samt migranter från grannlandet Finland (4 %).

COVID-19-pandemin

Effekten av COVID-19-pandemin och regeringarnas restriktioner på resor, sammankomster osv. varierade mellan fallstudieländerna liksom för olika grupper inom länderna. Det bör noteras att migrant- och minoritetsgrupper påverkades negativt, vilket speglar en oproportionerlig representation inom (a) samhällsviktiga yrkesgrupper (t.ex. läkare, sjuksköterskor samt personal i kollektivtrafik och livsmedelsbutiker) och (b) bostadsområden med höga nivåer av sociala missförhållanden (Islam och Netto 2020).

Även om ämnet inkluderande begravningsplatser och krematorier aktualiserades av pandemin, har vissa pandemibestämmelser förstärkt majoritetsnormer och ytterligare försvårat likabehandling. Se vårt blogginlägg på fyra språk som belyser behovet av att vara lyhörd för minoriteters behov av religiösa begravningar i samband med pandemin: <https://cemi-hera.org/diverse-funerary-needs-at-a-time-of-crisis-reflections-on-covid19-in-multicultural-europe/>

Inom projektet stoppades planerade aktiviteter för offentligt engagemang och intervjuer m.m. ställdes in eller sköts upp. Teamet gick då över till online-intervjuer när det var möjligt, och införlivade också erfarenheter av pandemin i datainsamlandet.

Del 4

Huvudsakliga resultat

Utmaningar för inkluderande begravnings- och krematorietjänster

Utmaningarna för inkluderande begravnings- och krematorietjänster varierade beroende på land och fallstudie, men gemensamma nyckelutmaningar var:

- Nationell/lokal policy för återanvändning av gravar kontra religiösa krav på evig gravrätt
- Nationella regelverk som förbjuder liksvepning och/eller begränsar tillgången till separata gravkvarter
- Nationella regelverk som förbjuder att kremerade kvarlevor avlägsnas från krematoriet och/eller den anvisade begravningsplatsen (eller kräver särskilt tillstånd för sådant avlägsnande)
- Allmänna tjänster som bara är tillgängliga måndag till fredag (begravningsplatser, krematorier och tillhörande tjänster, t.ex. läkare, folkbokföringsmyndigheter, rättsläkare) och därmed inte uppfyller behoven hos trossamfund som kräver omedelbar begravning eller kremering
- Behovet för tjänsteleverantörer att vara medvetna om "mångfald i mångfalden", bland annat olika trosbekännelser inom religioner, regionala tolkningar av religiösa praktiker samt generations- och könsbundna preferenser
- Avsaknad av information om statligt tillhandahållande av eller kostnader för begravnings-tjänster
- Där begravningskostnader tas ut kan kostnadsskillnader mellan kremering och begravning skapa ekonomisk stress för de som kräver jordbegravning av religiösa skäl, särskilt när evig gravrätt medför ytterligare kostnader
- Oflexibel design, t.ex. landskapsutformning med hårdgjorda ytor på begravningsplatser eller fasta sittplatser i begravningslokaler
- Brist på inrättningar för kremeringsritualer för hinduer och sikher
- Avsaknad av personal på vissa begravningsplatser har lett till att äldre och besökare som tillhör minoriteter har känt sig obekväma att besöka begravningsplatsen på egen hand
- Motstridigheter avseende betydelser och innebörder som tillskrivs gravar och

begravningsplatser, t.ex. Av sörjande som ser dem som en helig plats och personer som använder dem för rekreation, t.ex. Hundägare och joggare (se figur 11)

- Dåliga förbindelser med kollektivtrafik (huvudsakliga problem: närhet och frekvens)
- Otillräckliga parkeringsmöjligheter för begravningar med stora grupper
- Otillförlitliga finansieringsströmmar där kommunala tjänster är beroende av nationella/lokala regeringsbudgetar
- Begravningsplatser och krematorier har ofta låg prioritet för kommuner och lokala stadsbyggnadskontor

Förhärskande normer

Även om europeiska länder erkänner rätten till religionsfrihet och yttrandefrihet, kan den nationella lagstiftning och de förhärskande kulturella normer som avspeglas i infrastrukturen för begravningsplatser och krematorier vara exkluderande gentemot minoriteter. I Sverige till exempel måste man enligt lag ha ett särskilt tillstånd för att få sprida askan i naturen i t.ex. rinnande vatten, som krävs av hinduer och sikher. Bristande tillgång till tjänster på helgerna kan förhindra omedelbar begravning för muslimer och kremering för hinduer. Infrastrukturen och arkitekturen på kommunala begravningsplatser och krematorier speglar och influeras vanligtvis av ärvda kristna eller sekulära normer, något som kanske uppskattas av majoriteten av invånarna men som kan upplevas som exkluderande av vissa icke-kristna och icke-sekulära minoriteter (se figurerna 1 och 5b, c nedan).

Kremering är idag utbredd, om än ojämnt fördelad bland europeiska länder. Kremering är det vanligaste begravningsformen i de länder som ingår i studien, utom i Norge, där 44 % av alla dödsfall leder till kremation. Hemtransport av de avlidna (i förseglade kistor eller urnor) har varit vanligt bland vissa migrantgrupper i Europa, t.ex. sydasiatiska migranter till Europa och inomeuropeiska migranter. Förekomsten av hemtransport av tredjelandsmedborgare minskar dock i europeiska länder (som Storbritannien och Nederländerna) eftersom möjligheterna att få minoritetsgruppers krav uppfyllda lokalt förbättras, kostnaderna för hemtransport ökar och migrantfamiljer eller familjer med migrantbakgrund identifierar sig med sitt hem i Europa (Kardouch-Outmany 2014; Jassal 2015).

Figur 5a. Ritualer på alla helgons dag i staden Luxemburg. Figur 5b. Detaljbild av kyrkogårdsgrindar med kristna symboler (alfa-omega), Groningen.

Figur 5b. Grindar till kommunal kyrkogård med kristen ikonografi, Merl, Luxemburg.

Det senare är särskilt vanligt bland barn till migranter och efterföljande generationer som är födda i Europa, även om en del personer inom dessa "etablerade" minoriteter ger uttryck för preferenser för transport av deras kroppar eller kremade kvarlevor över landsgränser till platser som har speciell innebörd av religiösa eller familjerelaterade skäl (t.ex. spridning i Ganges eller begravning i en släktgrav). COVID-19-restriktioner, som innebar att internationell hemtransport av de avlidna i hög grad förbjöds, bidrog till att befästa den här trenden.

Ojämn tillgång för minoriteter

Begravningslagstiftning och formellt tillhandahållande av tjänster för minoritetsreligioner varierar mellan olika länder. Även om majoriteten av kommunerna utövar tillsyn över allmänna begravningsplatser och krematorier, kan tjänster delegeras av staten eller läggas ut på entreprenad. I Sverige och Norge har den etablerade kyrkan i de flesta kommuner ansvar för begravningsplatser och krematorier, med ett rättsligt krav på sig att även uppfylla sekulära och minoritetsgruppers behov. I Nederländerna och Storbritannien tillämpas en blandad ekonomi, med både offentliga och privata aktörer. I länder som saknar lagbunden tillhandahållande av tjänster för minoriteters religiösa praktiker, sker ofta lokala förhandlingar på ad hoc-basis mellan ansvariga för begravningsplatser/krematorier och trossamfund, vilket kan ge ojämna resultat. Tidigare studier har visat att oförmåga att uppfylla religiösa och kulturella önskemål eller krav för de döda, medför att de sörjande känner sig missförstådda, marginaliserade och i vissa fall oroliga över den avlidnes välbefinnande (Maddrell et al. 2018; 2021).

I Norge, Sverige och Luxemburg finansieras grundläggande begravnings-tjänster via beskattning (vilket också är fallet i Danmark och Polen), medan begravningskostnader är en privat ensak i andra länder, som Nederländerna och Storbritannien (utom för de som är berättigade till statligt stöd). När privat finansiering krävs för begravningsplatser/krematorier och begravningsentreprenörers tjänster är kostnaden en betydande faktor som kan förvärra ojämlikheter. Detta är särskilt fallet för trossamfund som judar, muslimer, ortodoxa och vissa romersk-katolska samfund, som kräver evig gravrätt av religiösa skäl. Kostnaderna för eviga gravar på kommunala begravningsplatser i denna studie varierade från ca 1,500 euro till 10,000 euro. Det kan också finnas lokala hinder för tillgång till evig gravrätt i länder där återanvändning av gravmark är en etablerad norm (t.ex. Luxemburg) (se Nordh et al. 2021). Mohammad, en marockansk migrant i Maastricht, förklarade:

”Människor föredrar att betala en gång för alla för evig gravrätt. Men kommunen (...), de erbjuder inte sådana möjligheter. Och om de gör det, är det rätt dyrt. Omkring 10 000 euro totalt. Och det är för dyrt för oss. (...) När jag hörde talas om deras priser för första gången tänkte jag: ”Hur vågar ni tjäna pengar på en död människa?” (...) I de officiella kommunikationen talas det alltid om ”att delta”, ”delaktighet”, ”skräddarsytt för folket”. Jag kallar inte detta för ”skräddarsytt”.”

En känsla av marginalisering eller exkludering kan upplevas av infödda minoriteter, t.ex. resandefolket, vars kulturella sedvänjor med stora gravstenar och utstuderad gravarkitektur inte motsvarar majoritetens normer eller begravningsplatsernas regler (se figur 6).

Det finns tecken på en växande medvetenhet om, och ett ökat uppmärksammande av, behoven av mångfald för begravningsplatser och krematorier inom Europa och i vissa kommuner. De mest effektiva mångkulturella tjänsteleverantörerna är välinformerade om olika trossamfunds och kulturella gruppers skilda behov, inklusive lokala variationer och skiftande trender inom grupper och seder.

Figur 6. En gravvård över en person med resande bakgrund, Cork, Irland.

Stelbenta regler kan dock begränsa valmöjligheterna, som en kyrkogårdschef i Luxemburg förklarade: "På begravningsplatser har man sina urnbegravningar, man har klassiska kistbegravningar, man har spridning av aska. I övrigt, ingenting. ... vi får inga andra förfrågningar, på grund av reglerna."

Ett litet men betydande antal begravnings- och krematoriearbetare som vi talade med tyckte också att minoritetstrosgrupper borde "passa in" i majoritetsspraktiken. Exempelvis förstod en begravningsarbetare i Drammen att muslimer placerar "ramar" eller kanter runt gravarna för att skydda de avlidna så att människor inte ska gå över graven, men det här stred mot begravningsplatsens regler: "De måste följa reglerna för begravningsplatsen, så när jag upptäcker att de har börjat bygga ramar runt gravarna konfronterar jag min chef, och han tar det vidare till sin chef, som ska ta hand om det och sedan skicka ett brev till släktingarna." Detta tyder på att utbildning om innebörden av de religiösa kraven för specifika trosgrupper, i syfte att öka förståelsen för olika behov, och lokal samverkan med minoritetstrosgrupper krävs. Dessutom behövs en översyn av regelverk, som kanske annars drivs av antingen en viss estetik grundad i majoritetskulturen eller av prioriteringar som förenklar skötsel.

I många kommuner har minoritetssamfund som muslimer och Bahá'í-anhängare samt den kinesiska gemenskapen inlett eller genomfört förhandlingar för att skapa separata och särskilt avsatta begravningsplatser inom det kommunala tillhandahållandet (se figurerna 8 och 9), men ofta är förfarandena för detta oklara, tillgången ojämn och processen långdragen. Exempelvis uppgav en muslimsk deltagare i Dundee att hans samfund kände att de kunde gå vidare med sina planer på en speciell islamisk begravningsplats först när en muslim utsetts till ledamot i kommunfullmäktige, genom att säga till honom "hör du, du sitter i fullmäktige, nu kan du göra något". Dialog mellan personalen på kommunala begravningsplatser/krematorier och lokala trossamfund är helt nödvändig för att säkerställa inkluderande tillhandahållande av tjänster, särskilt för de grupper vars tro kräver en viss orientering och/eller skyddande av gravar eller bestämda ritualer, som tvagning av kroppen eller kremeringsritualer med närvaro, för den avlidnes välbefinnande.

En del personer kan dock föredra majoritetsbegravningsplatsen. Nouria, en deltagare från Luxemburg, som migrerat tillsammans med sin man från Algeriet, uppgav att man hade ordnat så att hennes man automatiskt skulle begravas i den muslimska delen av kyrkogården: "Huvudsaken var att det gick bra, att han

fick alla sina böner, det var viktigt. Men så här i efterhand, varför inte begravas intill andra [icke-muslimer]? ... Jag är troende och muslim, det vet alla. Men man måste anpassa sig till den nya miljön." För Nouria skulle begravningsplatsen representera integration i det lokala samhället. Thoma, en arminiansk-kristen flykting från Syrien i Maastricht, ger uttryck för samma tanke: "Enligt min åsikt vore det fantastiskt om en holländare och en armenier, eller en turk och en arab låg bredvid varandra. Och om det händer i Nederländerna skulle jag vilja ha en holländsk text på gravstenen och en arabisk text nedanför. Och för grannen en turkisk text med en holländsk text. Ja, det vore integration när den är som bäst, tycker jag. För mig känns det verkligen vackert att kombinera saker på det här sättet."

Några trossamfund, t.ex. judar, muslimer och vissa kristna trosbekännelser, kräver evig gravrätt av religiösa skäl, vilket går emot en utbredd policy för återanvändning av gravar i en del europeiska länder. Maria, en romersk-katolsk migrant från Irland, där eviga gravar är normen, blev chockad när hon upptäckte policyn för återanvändning av gravar i Luxemburg, där den romersk-katolska kyrkan också är det rådande kulturella sammanhanget. Det är också viktigt att notera att även om kristna migranter vanligtvis föredrar eller kräver begravningsplatser på de delar av begravningsplatserna som är avsedda för majoriteten eller sekulära grupper, kan de ha specifika ritualer eller minneskulturer som avviker från lokala normer, t.ex. längre begravningsceremonier eller specifika allmänna sorgeritualer.

Dessa exempel visar tydligt att generella kunskaper om olika seder behöver kompletteras med ständig dialog med lokala samfund och samråd med individer.

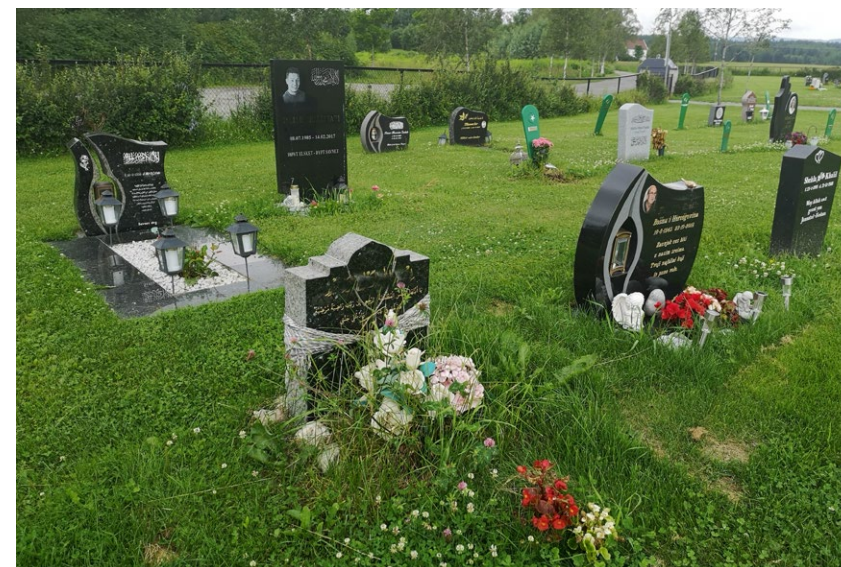
Dessa exempel visar tydligt att generella kunskaper om olika seder behöver kompletteras med ständig dialog med lokala samfund och samråd med individer.

Figur 7. Särskilt avsett judisk gravkvarter inom en kommunal begravningsplats, Dundee, Storbritannien. - Figur 8. Feng Shui-gravkvarter, kommunal begravningsplats, Zwolle, Nederländerna.

I allmänhet förbättrar tydlig skyltning som markerar olika begravningsområden inom en större begravningsplats tillgängligheten och förståelsen för olika trosbase-
rade och sekulära kvarter på platsen. Men alltför ofta har judiska gravar utsatts
för rasistisk skadegörelse och rädslan för vandalism har gjort att ett muslimskt
samfund i Sverige inte önskat någon skyltning till det muslimska gravkvarteret på
den allmänna begravningsplatsen, vilket belyser behovet av lokalt samråd. Det
är också viktigt att uppmärksamma olika seder och estetiska preferenser inom
en trosgemenskap, t.ex. för olika trosläror eller på olika geografiska platser (se
figur 9). En del trossamfund upplever att det enda sättet att få sina religiösa behov
uppfyllda är genom privata insatser. Det var fallet i Dundee, där den muslimska
begravningsfonden köpte en del av den kommunala begravningsplatsen (se figur
10) för att säkerställa rätt orientering av gravarna, omedelbar begravning och att
hundar hölls borta från gravarna, då hundägare ofta bröt mot begravningsplatsen
regler och gravarnas helgd (se figur 11).

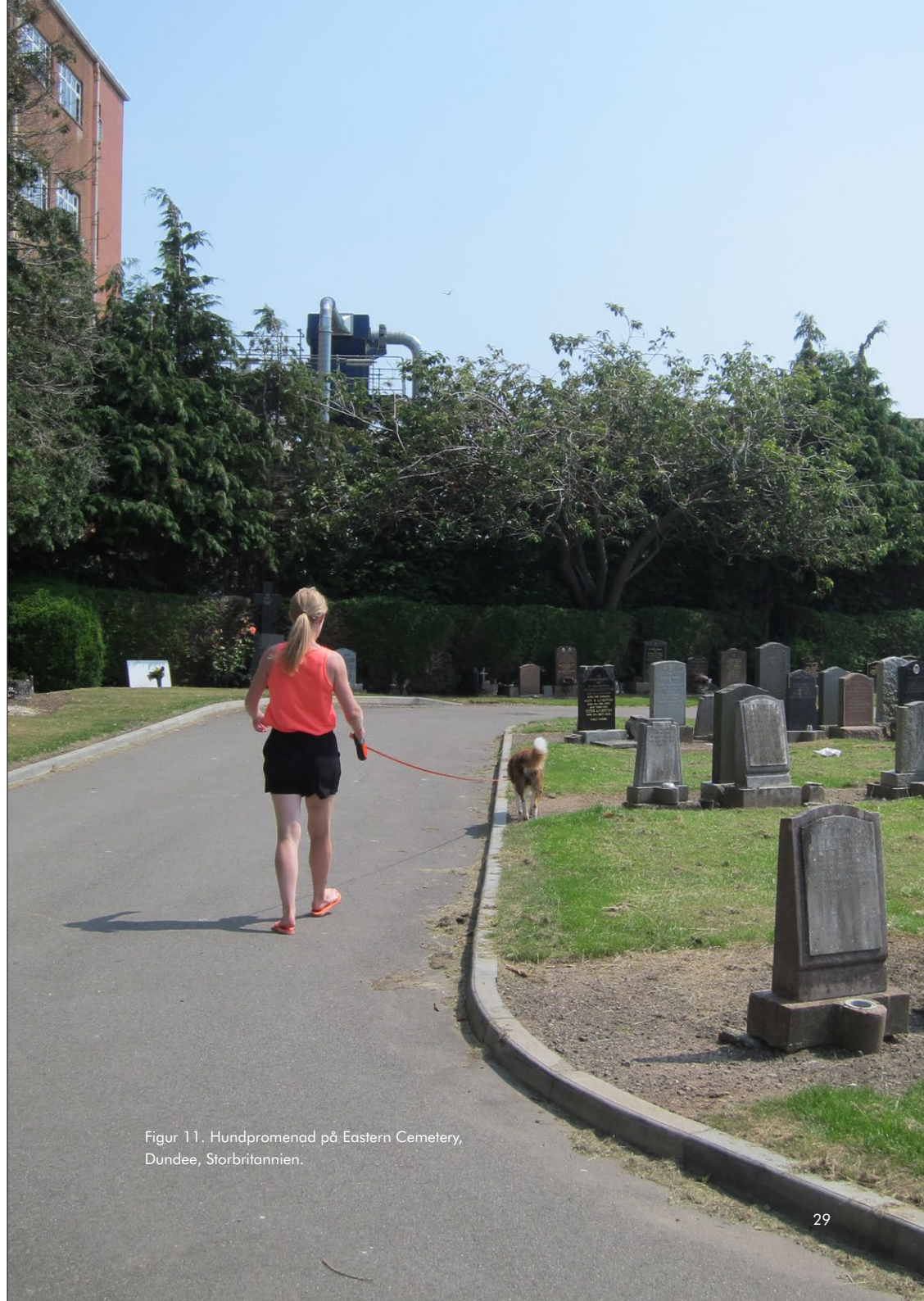
Figur 9. Muslimskt gravkvarter med varierande gravstenar, Drammen, Norge.

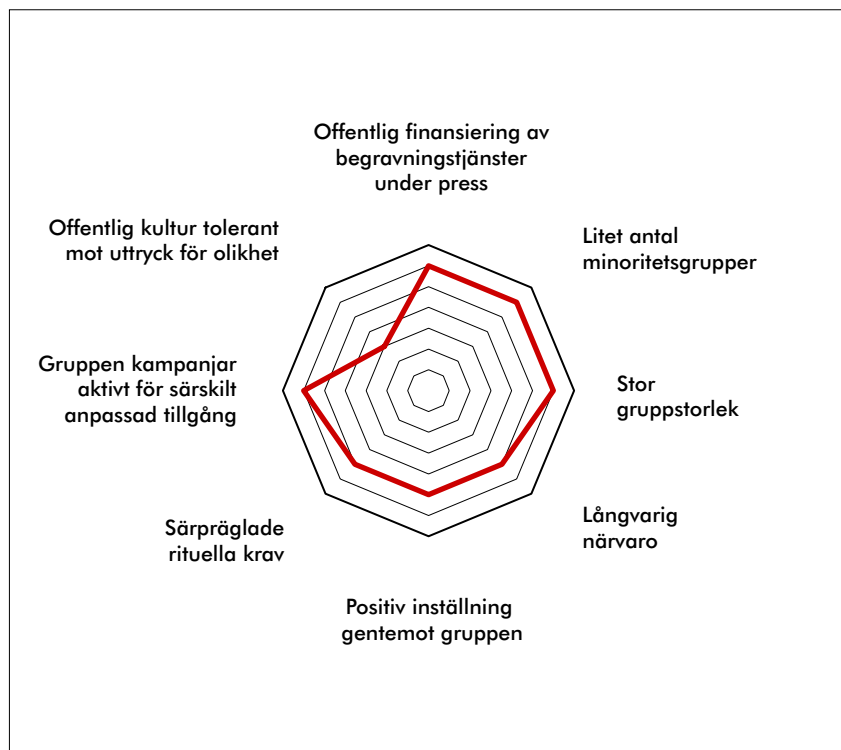
Figur 10. Privat begravningsplats tillhandahållen av muslimska begravningsfonden, intill en kommunal begravningsplats, Dundee, Storbritannien. Lägga märke till gravstenarnas enhetliga storlek, form och färg.

Många kommunala aktörer var lyhörda för olika trossamfund och kulturella gruppers skilda behov, inklusive lokala variationer och skiftande trender inom befolkningsgrupper och praktiker. Det här var dock inte allmängiltigt, och nationella och lokala regelverk liksom institutionellt eller individuellt motstånd till förändring, utgör hinder för inkluderande begravningsplatser och krematorier. Oförmåga att uppfylla religiösa och kulturella krav för de döda medför att de sörjande känner sig missförstådda, marginaliserade och oroliga över den avlidnes välbefinnande (Maddrell et al. 2021).

Ramverket med åtta faktorer (Eight-Factor Framework) (Jedan 2023) kan vara ett användbart verktyg för att lättare förstå varför vissa speciella begravnings-tjänster har föreslagits för en viss migrant- eller minoritetsgrupp, och därmed kan underlätta planering av tjänsterna. Det erbjuder en modell för "kartläggning" av förslag till särskilt avsatta områden i ljuset av gruppstorlek/befolkningstrender, befintliga regelverk och normer för begravningsplatser och krematorier samt finansieringsbegränsningar, och kan underlätta inramandet av kraven för nya begravnings-tjänster för att uppfylla minoriteters behov (se figur 12 nedan).

Figur 11. Hundpromenad på Eastern Cemetery, Dundee, Storbritannien.

Figur 12. Ramverk med åtta faktorer (EFF, Eight-Factor Framework) för tillgång till specifika begravnings tjänster för minoritets- och migrantgrupper (Jedan 2023).

Exempel på god praxis

Som angivits ovan har personal på begravningsplatser/krematorier och lokala grupper och samfund samarbetat för att säkerställa inkluderande tillhandahållande av tjänster för alla oavsett tro (eller utan tro), för att underlätta personliga preferenser när så är möjligt. Några av nedanstående exempel avser förbättring av processer, offentligt engagemang, kommunikation och samverkan samt kreativa svar på lokala behov. COVID-19-pandemin och tillhörande restriktioner skapade ytterligare utmaningar, men föranledde också en del kreativa lösningar, som utbildning av frivillig personal till kommunen, förgrävda gravar för omedelbar begravning, ny eller utökad användning av ceremoniplatser utomhus, rekrytering av nya, yngre frivilliga personer för religiösa ritualer, som tvagning av kroppar eller gemensamma böner, samt ökade möjligheter till direktsändning av begravningsceremonier och digitalt deltagande vid begravningar (se figur 16). Elizabeth, en deltagare i Cork, kommenterade: "Vi har tittat på en hel del begravningar via strömningstjänster. Så det har varit en fantastisk välsignelse. Jag vet att man inte känner människornas värme intill sig, men de hjälpte sannerligen. Det finns äldre personer som inte kan ta sig till begravningen ändå, så jag hoppas att de behåller den möjligheten för begravningar och ceremonier." En del begravningsplatser och krematorielundar fick också en ökad användning för rekreation under den här tiden, vilket har väckt fler tankar på möjlig utökning och/eller zonindelning för rekreation.

Begravningsplatser och krematorielundar är både offentliga platser och resurser. De fyller ett universellt behov, som en imam i Cork konstaterade: "När människor dör är de lika ... vare sig de är katoliker eller muslimer." Begravningsplatser och krematorielundar kan även vara mötesplatser, både inom och mellan olika grupper eller samfund. Som en gravbesökare från resandefolket i Cork påpekade: "Det är antagligen den enda utjämmande faktorn. Vi är alla lika, på begravningsplatsen är vi alla lika. Antagligen är vi faktiskt mer enade på begravningsplatsen än någon annanstans. Det ligger en man två gravar bort från min bror som var en stor affärsman i Cork. Vi pratar med hans familj när vi står vid graven. Det finns inget annat sammanhang där vi någonsin skulle träffas och prata med varandra." Begravningsplatser har uppenbart en stor potential att främja sociala möten och bättre ömsesidig förståelse.

Exempel på god praxis innebär:

Reglering, styrning och planering

- Regelbunden översyn av nationella regelverk och lokala policyer för begravningsplatser och krematorier i ljuset av en föränderlig demografi, så att lokala/bottom-up insikter kan inarbetas i nationella riktlinjer
- Översättning av allmän och information om begravnings tjänster (inklusive rättigheter, kostnader och bestämmelser) till de största lokala minoritetsspråken för webbplatser och broschyrer
- Utgångspunkt i lokal samverkan och samhällsanpassning vid planering och utformning av begravningsplatser, krematorier och tillhörande tjänster, inkluderande expansion eller ombyggnad (se figur 13a, b)

Utformning, inrättningar och ritualutrymmen

- Underlättande av mångskiftande behov och preferenser när det gäller begravingar, inklusive sekulära och lokala religiösa gemenskaper
- Neutrala byggnader för ritualer (t.ex. utan religiös ikonografi) (se figur 14a).
- Ett urval lämpliga, flyttbara religiösa ikoner som kan användas på valfri basis vid begravningsceremonier (se figur 14b).
- Anpassningsbara rituella byggnader (t.ex. extra utrymmen för besökare av stora begravingar med sändning på TV-skärm).
- Ceremoniplatser utomhus (t.ex. för muslimska gemensamma böner, social distansering eller ritualer i gröna miljöer (se figur 15a, b).
- Rituella tvagningsmöjligheter för sörjande (t.ex. för muslimska gemensamma böner) (se figur 14c).
- Möjlighet att se och sätta igång kremation för hinduer och sikher (se figur 16).
- Ljudsystem av hög kvalitet som gör det möjligt att använda inspelade personliga musikstycken eller musikstycken för andakt, mantran och böner.
- Webbkamerälänkar som underlättar virtuell närvaro/deltagande för internationella sörjande eller de med dålig hälsa (se figur 17a, b).
- Rättsläkartjänster som aktivt arbetar för att skydda kroppens integritet och snabbare lämna den vidare för att uppfylla religiösa krav, t.ex. genom användning av icke-invasiva obduktioner.
- Utökning av den avsatta tiden på begravningsplatser och krematorier för anpassning till stora begravningsgrupper

och mer komplicerade begravningsritualer.

- Helgpersonal på krematorier och begravningsplatser.
- Tillgång till läkare och folkbokföringsmyndigheter hela veckan (sju dagar) för dödsattester och registrering i syfte att underlätta omedelbar begraving eller kremering.
- Inkluderande platser som möjliggör individuella uttryck (se figur 18).
- Tjänster och symboler som speglar och välkomnar mångfald och inkludering (se exemplen i figurerna 19 och 20).
- Flyttbara sittplatser som möjliggör alternativ möblering eller användning av golvet i begravningslokaler.
- Tillgängliga parkeringsplatser, vägar, toalettbyggnader osv.
- Goda förbindelser med kollektivtrafik.
- Miljövänliga extraparkeringar för begravingar med stora grupper.
- Begravningsplatser och krematorielundar kan erbjuda betydelsefulla grönområden, vilket blev tydligt i vissa tätortsområden under COVID-19-restriktionerna.
- Zonindelning för rekreativa aktiviteter, som hundpromenader eller motion.
- Utformning för miljömässiga fördelar, t.ex. genom införlivande av begravningsområden med natur- och skogsmiljöer på de allmänna begravningsplatserna, där sådana miljöer inte redan finns.

Kommunikation och samhällsengagemang

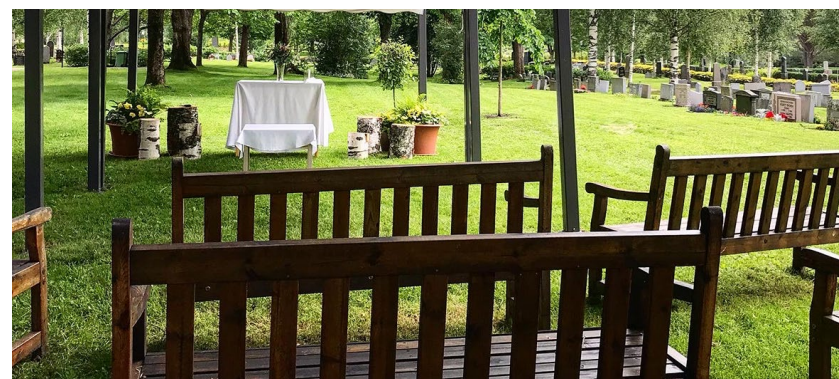
- Begravningsplatser och krematorielundar är sociala platser med potential att främja meningsfulla interaktioner. Information om de olika gemenskaper som använder en viss begravningsplats eller ett visst krematorium kan förbättra förståelsen.
- Bra kommunikation och dialog mellan personalen på begravningsplatser/ krematorier och lokala grupper och trossamfund.
- Skapande av möjligheter till social interaktion, t.ex. sittplatsområden, caféer, evenemang och fester för frivilligarbetare.
- Bemanning på tydligt offentliggjorda, fasta tider skulle kunna förbättra social interaktion. Det skulle också omvandling av överflödiga byggnader till andra tjänster, t.ex. caféer, florister och informationsställen med toalettutrymmen.
- Tydlig information och skyltning på begravningsplatser och krematorier, som utformats i samråd med lokala gemenskaper (se figur 21a, b, c).
- Evenemang på begravningsplatser och krematorier för att uppmuntra till lokalt engagemang, interaktion mellan olika grupper och kunskap om olika praktiker och möjligheter, t.ex. rundturer, öppet hus, konserter, offentliga samtal, utställningar, diskussionscafé, samtal om döden och liknande evenemang för att öka medvetenheten.
- Frivilligarbetare på begravningsplatser och krematorier, som hittats bland frivilliga i lokala gemenskaper och trossamfund, t.ex. samhällssamverkan, trädgårdsarbete, evenemang.
- Några grupper och samfund har samarbetat med tjänsteaktörer för att skapa och finansiera kulturellt specifika begravnings tjänster, och ge det lokala samfundets medlemmar utbildning i hälsa och säkerhet på begravningsplatsen, så att de kan stödja begravningspersonalen vid helgbegravningar.
- Identifiering av kontaktpersoner inom grupper och samfund som kan underlätta kommunikationen med tjänsteleverantörer. De kan också stödja familjer och tjänsteleverantörer i arbetet med att förbereda begravningar.
- Gemenskapsinitiativ kan stödja familjer och tjänsteleverantörer, t.ex. judiska och muslimska begravningsnämnder som samlar in medel till kommunala tjänster, som lokaler för rituell tvagning och likbilar, och individuella begravningar.

Figur 13a. Samhällsengagemang på Feng Shui-begravningsplats, Zwolle, Nederländerna. Figur 13b. Kreativ workshop för att utforska inkluderande utformning av begravningsplatser och krematorier, Luxembourg Festival of Migration 2020.

Figur 14a och b. Neutrala rituella lokaler med lösa stolar och flyttbara religiösa ikoner, tillgängliga på begäran (Storbritannien).

Figur 15a. Muslimskt gravkvarter på kommunal begravningsplats, Groningen, Nederländerna. Figur 15b. Ceremoniplats utomhus skapad 2020, Umeå, Sverige. Figur 15c. Rituella platser utomhus och tvagningsinrättningar för sörjande.

Figur 16. Möjligheter att närvara vid och starta kremationen. Figur 17a. Direktsändning i närliggande lokal för besökare (Storbritannien).

Figur 17b. Direktsändning av en begravningsceremoni (Sverige). Figur 18. "Fritt fält" på en kommunal begravningsplats i Groningen (Nederländerna), som tillåter olika orientering och markering för gravar samt stilar på gravdekorationer.

Figur 19a. Kompassros vid muslimsk begravningsplats.
Figur 19b. Färgkodad orientering i en lokal för tvagnig av kroppar (båda Leeuwarden, Nederländerna).

Figur 20a. Ikonografi för sekulära grupper och olika religioner på bänkar vid en holländsk begravningsplats. Figur 20b. Skål med småsten för att markera gravbesök på den judiska delen av den kommunala begravningsplatsen med hårdgjorda ytor, staden Luxemburg.

Del 5 Slutsats

Figur 21a. Karta över begravningsplats samt information (Umeå, Sverige).
Figur 21b. Skyltar som visar olika tros- och funktionsrelaterade avdelningar (Eskilstuna, Sverige).
Figur 21c. Regler för hundpromenader (Dundee, Storbritannien).

Att skapa begravningsplatser, krematorier och tillhörande tjänster som är redo för mångfald är ett nödvändigt inslag i ett inkluderande mångkulturellt samhälle, där alla känner att de "hör till", får sina behov tillgodosedda och ser sina avlidna behandlas med respekt. Det skulle kunna utgöra en viktig, om än ofta förbisedd, del av EU:s handlingsplan för integration och inkludering. Att skapa möjligheter till dialog mellan minoritets- och majoritetsgrupper, samt med tjänsteleverantörer och planerare, är nödvändigt för tillhandahållandet och upprätthållandet av väl anpassade, effektiva och inkluderande begravningsplatser/krematorier. Erfarenheten från begravingar under COVID-19-pandemin har tydliggjort att innovativa och inkluderande lösningar, som direktsändning, och ceremoniplatser utomhus, kan gagna alla användare.

Förbättrade tjänster och faciliteter som gör begravningsplatser och krematorier tillgängliga och mer inkluderande gentemot religiösa och sekulära majoriteters och minoriteters behov säkerställer att kommunala begravningsplatser och krematorier är inkluderande offentliga platser och tjänster. Väl utförd planering och utformning, inklusive bra förbindelser med kollektivtrafik och tillgänglig parkering, zonindelad, rekreativ användning och bekvämligheter som bänkar och caféer, samt samhällsevenemang och möjligheter att engagera sig som frivillig, kan främja tvärkulturell dialog och förståelse.

Figur 22. Café vid begravningsplatsen, Groningen, Nederländerna.

Huvudsakliga referenser

- Beebeejaun, Y. (2012) Including the Excluded? Changing the Understandings of Ethnicity in Contemporary English Planning. *Planning Theory & Practice*, 13(4), 529-548.
- Beebeejaun, Y., McClymont, K., Maddrell, A., Mathijssen, B., & McNally, D. (2021). Death in the Peripheries: Planning for Minority Ethnic Groups beyond "the City." *Journal of Planning Education and Research*, <https://doi.org/10.1177/0739456X211043275>
- Cremation Society of Britain (2019) *International Statistics* (Accessed 30 Sept 2022), <https://www.cremation.org.uk/International-cremation-statistics-2019>
- European Commission (2020) EU Action Plan on Integration and Inclusion 2021-2027 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0758&qid=1632299185798>
- Francis, D., Neophytou, G. and Kellaheer, L. (2005) *The Secret Cemetery*. London: Berg.
- Gardner, K. (1998). Death, burial and bereavement amongst Bengali Muslims in Tower Hamlets, East London. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, xxiv(iii), 507-22.
- Gunaratnam, Y. (2013). *Death and the Migrant: Bodies, Borders and Care*. Bloomsbury Academic
- Hadders, H. (2021 online first). Hindu urn burial in Norway: an option for the future? *Mortality*. DOI: 10.1080/13576275.2020.1869708
- Havik, P., Mapril, J. & Saraiva, C. (2018). Introduction. In P. J. Havik, J. Mapril & C. Saraiva (Eds.) *Death on the Move: managing narratives, silences and constraints in a transnational perspective* (pp. 1-10). Cambridge Scholars Publishing
- Hunter, A. (2016). Deathscapes in diaspora: contesting space and negotiating home in contexts of post-migration diversity. *Social and Cultural Geography*, 17(2), 247-261. DOI:10.1080/14649365.2015.1059472
- Hunter, A. & Ammann, E. S. (2016) End-of-life Care and Rituals in Contexts of Post-migration Diversity in Europe: An Introduction, *Journal of Intercultural Studies*, 37(2), 95-102, DOI: 10.1080/07256868.2016.1142052
- Islam, F. & Netto, G. (2020). 'The virus does not discriminate'. *Debunking the myth: the unequal impact of COVID-19 on ethnic minority groups*, *Radical Statistics Journal*, 126, 19-23 <https://www.radstats.org.uk/no126/IslamNetto126.pdf>
- Jassal, L. K. (2015). *Necromobilities: The Multi-sited Geographies of Death and Disposal in a Mobile World*. *Mobilities*, 10(3), 486-509. DOI: 10.1080/17450101.2014.912049
- Jedan, C., Kmec, S., Kolnberger, T., Venbrux, E., & Westendorp, M. (2020). Co-creating ritual spaces and communities: An analysis of municipal cemetery Tongerseweg, Maastricht, 1812-2020. *Religions*, 11(9), 435. doi: <http://dx.doi.org/10.3390/rel11090435>
- Jedan, C. (2023- forthcoming), *The Economics and Politics of Dedicated Funerary Provision for Migrant and Minority Groups. A Perspective from the Netherlands*, in: Maddrell et al. (eds.), *Mobilities in Life and Death. Negotiating Room for Migrants and Minorities in European Cemeteries* (Imiscoe Research Series), Cham: Springer.
- Kadrouch-Outmany, K. (2014). Burial practices and desires among Muslims in the Netherlands: A matter of belonging, *Can. J. of Netherlandic Studies*, 33.2/34.1, 107128
- Maddrell A. (2020) 'Bereavement, grief, and consolation: Emotional-affective geographies of loss during COVID-19', *Dialogues in Human Geography* 10(2) 107-111, doi: <https://doi.org/10.1177/2043820620934947>
- Maddrell, A., Beebeejaun, Y., McClymont, K., McNally, D., Mathijssen, B. & Dogra, S.A., (2018). *Deathscapes and Diversity in England and Wales: setting an agenda*, *Revista d'Etnologia de Catalunya* 43, 38-53
- Maddrell A., McNally D., Beebeejaun Y., McClymont K. and Mathijssen B. (2021 online first), *Intersections of (infra)structural violence and cultural inclusion: the geopolitics of minority cemeteries and crematoria provision*, *Transactions of the Institute of British Geographers* <http://doi.org/10.1111/tran.12437>
- Maddrell, A., Beebeejaun, Y., Kmec, S. & Wingren, C. (2022 online first) *Cemeteries and crematoria, forgotten public space in multicultural Europe. An agenda for inclusion and citizenship*. *Area*, 00, 1- 9. <https://doi.org/10.1111/area.12824>
- Marjawaara, R. (2017). Selecting a place of rest after a life on the move: determinants of post-mortal mobility in Sweden, *Applied Mobilities*, 2(2), 166-181, DOI: 10.1080/23800127.2017.1326779
- Nordh, H., House, D., Westendorp, M., Maddrell, A., Wingren, C., Kmec, S., McClymont, K. Jedan, C., Uteng, P. T., Beebeejaun, Y., & Venbrux, E. (2021). *Rules, Norms and Practices - A Comparative Study Exploring Disposal Practices and Facilities in Northern Europe*. *OMEGA - Journal of Death and Dying*, <https://doi.org/10.1177/00302228211042138>
- Rugg, J. (2020). *Social justice and cemetery systems*. *Death Studies*. DOI:10.1080/07481187.2020.1776791
- Skår, M., Nordh, H. & Swensen, G. (2018). *Green urban cemeteries: more than just parks*. *Journal of urbanism*, 11(3), 362-382. DOI:10.1080/17549175.2018.1470104
- Swhajor, A., Heessels, M., Van der Velde, P. & Venbrux, E. (2010). *Aan de Ganges in Twente. Onderhandelen over vormgeving van hindoedodenrituelen in Nederland*. *Quotidian*, 83-102.
- Tolia-Kelly, D. (2008) *Investigations into diasporic 'Cosmopolitanism': beyond native mythologies of the 'non-native'*. In C. Dwyer & C. Bressey (Eds.), *New Geographies of Race and Racism* (pp. 283-296). Ashgate
- Wojtkowiak, J., Rutjens, B. T., & Venbrux, E. (2010). *Meaning Making and Death in a Secular Society: A Dutch Survey Study*. *Archive for the Psychology of Religion*, 32(3), 363373. <https://doi.org/10.1163/157361210X532059>

Författarna

Yasminah Beebeejaun (UCL), Danielle House (University of Reading), Christoph Jedan (University of Groningen), Sonja Kmec (University of Luxembourg), Marianne Knapskog (TOI), Avril Maddrell (University of Reading), Katie McClymont (UWE), Helena Nordh (SLU), Eric Venbrux (University of Nijmegen), Tanu Priya Uteng (TOI), Mariske Westendorp (Utrecht University), Carola Wingren (SLU). Bistått i projektet har även Vevila Dornelles (University of Reading) och Farjana Islam (Heriot-Watt University).

Kontakt

Projektledaren professor Avril Maddrell (avril.maddrell@reading.ac.uk)

Författarnas tack

Vi riktar ett uppriktigt tack till alla som har deltagit i och gett sitt stöd åt denna forskning. De omfattar bland andra intervjuobjekt och trossamfund, våra projekt-partner, Royal Town Planning Institute (Storbritannien och Irland), det holländska begravningsmuseet Tot Zover och Terebinth-stiftelsen (Nederländerna) samt finansieringsorganet Humanities in the European Research Area.

Foton av

Danielle House, Christoph Jedan, Sonja Kmec, Marianne Knapskog, Avril Maddrell, Brenda Mathijssen, Helena Nordh, Mariske Westendorp.

Upphovsrätt

Detta verk är licensierat enligt Creative Commons CC-BY_NC-ND.

Webbplats

cemi-hera.org

Design av

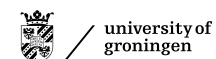
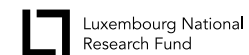
Bison Bison

HERA

NWO

cemi-hera.org